

KAMOLIDDIN RAHIMOV: «NAMANGAN BULBULI» SIFATIDA O‘ZBEK XALQ MUSIQASIDAGI O‘RNI

Po‘latova Roziya

Namangan viloyat tarixi va madaniyati davlat muzeyi ilmiy xodimi

Tel: +998934028000

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola o‘zbek xalq musiqasi san’atining yorqin namunasini tashkil etuvchi, O‘zbekiston xalq artisti Kamoliddin Rahimovning (1943–2015) ijodiy faoliyatini chuqur tahlil etishga bag‘ishlangan. Maqolaning asosiy maqsadi Rahimovning «Namangan bulbuli» laqabi ostidagi o‘rnini, uning klassik ashula va zamonaviy kuylaridagi talqin uslubini, Namangan viloyati madaniyatiga qo‘shgan hissasini, shuningdek, shogirdlari va merosi orqali o‘zbek musiqasining milliy rivojiga ta’sirini ilmiy nuqtai nazardan o‘rganishdir.

Kalit so‘zlar: Spektakl, qo‘biz, «Namangan bulbuli», melodiya, ritm, lirika.

O‘zbek xalq musiqasi – bu asrlar davomida shakllangan, milliy ruh va madaniyatning ajralmas qismi bo‘lgan san’at turi. Unda individual ijodkorlarning o‘rni beqiyos bo‘lib, ular nafaqat o‘z davrlarini aks ettirgan, balki kelajak avlodlarga meros qoldirgan. XX asrning ikkinchi yarmida, xususan, sovet davri madaniyat siyosati doirasida o‘zbek musiqasi gullab-yashnagan vaqtida Namangan viloyatidan chiqqan xonanda Kamoliddin Rahimov (1943–2015) o‘zining jarangdor ovozi, lirik talqini va bastakordagi qobiliyati bilan alohida o‘rin egallagan. U «Namangan bulbuli» laqabi bilan mashhur bo‘lib, bu laqab uning tug‘ilgan shahri Namanganning gulli bog‘lari, tog‘lari va musiqiy ruhini ramziy ifodalaydi. Rahimovning ijodi nafaqat shaxsiy iste’dod, balki Farg‘ona vodiysining madaniy gullashini, o‘zbek ashula an’anasining regional xususiyatlarini ham ko‘rsatadi.

O‘zbek musiqashunosligida Rahimov haqida bir qancha tadqiqotlar mavjud bo‘lsa-da, ularning aksariyati biografik xususiyatga ega va chuqur musiqiy tahlilga ega emas. Masalan, Vikipediya kabi umumiy manbalarda uning hayoti va asarlari qisqacha bayon etilgan, ammo «Namangan bulbuli» laqabining madaniy semantikasi va asarlarining lirik-

struktural tahlili yetarli darajada o'rganilmagan. Ushbu maqola mazkur bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, quyidagi masalalarni ko'rib chiqadi: 1) Rahimovning biografik yo'li va ustoz-shogird an'anasidagi o'rni; 2) «Namangan bulbuli» laqabining ramziy ma'nosi va Namangan madaniyatiga ta'siri; 3) Asarlarining musiqiy va matnli tahlili; 4) Ijodiy merosi va zamonaviy dolzarbligi.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida biografik metod, musiqiy tahlil (melodiya, ritm, lirika) va madaniy-semiotik yondashuv qo'llanilgan. Manbalar orasida arxiv hujjatlari, audio yozuvlari, shuningdek, zamonaviy nashrlar (masalan, UZA va Yuz.uz agentliklarining materiallari) ishlatilgan. Rahimovning ijodi o'zbek musiqasining klassik va zamonaviy oqimlarini birlashtirgan holda, milliy identifikatsiyani mustahkamlashda muhim rol o'ynagan. Masalan, uning «Namangan tanovori» kabi qo'shiqlarida shahar madaniyati lirik shaklda aks etgan, bu esa regional madaniyatni milliy darajaga ko'tarishga xizmat qilgan. Maqolaning dolzarbligi shundaki, 2023-yilda Namanganda o'tkazilgan 80 yillik xotira tadbiri uning merosining bugungi kunda ham jonli ekanligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqot orqali o'zbek musiqasining regional xilma-xilligini ochib berish va kelajakdagi pedagogik ishlar uchun asos yaratish maqsad qilingan.

Kamoliddin Rahimovning hayoti o'zbek xalq musiqasining gullash davriga to'g'ri keladi va uning ijodiy yo'li milliy san'atning rivojiga bag'ishlangan. 1943-yil 12-yanvarda Namangan shahrida oddiy oilada tug'ilgan Rahimov bolaligidan musiqaga qiziqish ko'rsatgan. Namangan – Farg'ona vodiysining madaniy markazi bo'lib, bu yerda ashula an'ansi chuqur ildiz otgan. Rahimovning dastlabki musiqiy ta'limi mahalliy madaniyat uyi va oilaviy muhitda shakllangan. Uning otasi Rahim aka mahalliy do'ppichilik bilan shug'ullangan bo'lsa-da, oilada musiqiy an'analar mavjud bo'lgan: onasi va katta akalari xalq qo'shiqlarini kuylashni yaxshi ko'rganlar.

1960-yillarda Rahimov Namanganda madaniyat uyi qoshidagi Usta Ro'zimatxon nomidagi ashula va raqs ansambliga qo'shilgan. Bu yerda u xonanda, musiqa rahbari va badiiy rahbar sifatida 1960–1971-yillarda faoliyat yuritgan. Ushbu davr uning ashula yo'llarini chuqur o'rganishiga zamin yaratgan. Birinchi ustози Vahobjon Abdullayev bo'lib, undan keyin Yunus Rajabiy, Orifali Maxsumov kabi taniqli hofizlarning ta'sirida rivojlangan. 1972–1998-yillarda Alisher Navoiy nomidagi Namangan viloyat musiqali

drama teatrida yakkaxon xonanda bo'lib ishlagan. Bu davrda u repertuarini kengaytirgan va professional sahna tajribasiga ega bo'lgan.

1987-yilda Toshkent madaniyat institutini (hozirgi O'zbekiston milliy konservatoriyasi) tamomlagan Rahimovning diplom ishi ashula talqiniga bag'ishlangan bo'lib, unda klassik maqomlarning regional variantlari tahlil etilgan. Uning ovozi jarangdor va kuchli bo'lib, tengsiz diapazon (pastdan baland notalargacha) va vibrato texnikasi bilan ajralib turadi. Ijro uslubida lirik talqin ustunlik qilgan: so'z va ohangning uyg'unligi, emotsional chuqurlik va tabiiy ohang. Bu uslub o'zbek ashula an'anasining Farg'ona maktabiga xos bo'lib, Namangan uslubining yorqin namunasidir.

Rahimovning ijodiy faoliyati faqat sahna bilan cheklanmagan. U Osiyo (Turkiya, Eron), Yevropa (Germaniya, Fransiya) va Amerika (AQSh) mamlakatlarida gastroliarda qatnashgan. Masalan, 1980-yillarda Parijda o'tkazilgan xalq musiqasi festivalida uning «Bayot» ashulasi yuqori baholangan. O'zbektelefilm studiyasida 1982-yilda «Dil taronasi» nomli hujjatli film suratga olingan, unda uning hayoti va asarlari aks etgan. Bu film o'zbek televideniya millonlab tomoshabinlarga yetib borgan.

Mukofotlari orasida 1983-yilda O'zbekiston SSR xalq artisti unvoni, «El-yurt hurmati» ordeni va vafotidan keyin (2015-yil) «Fidokorona xizmatlari uchun» ordeni bor. Rahimovning shaxsiy hayoti ham ibratli: u insonparvar bo'lib, Ramazon oyida nochorlarga yordam bergan, diniy qadriyatlar va milliy an'analarni hurmat qilgan. O'g'li Husanboy Rahimov ham xonanda bo'lib, otasining uslubini davom ettirmoqda. Rahimovning hayoti 2015-yil 25-fevralda, 72 yoshida, og'ir xastalikdan keyin tugagan, ammo uning ovozi bugungi kunda ham radio va internet orqali yangilanmoqda. Rahimovning ijodiy yo'li o'zbek musiqasining sovet davridan mustaqillik davriga o'tishini aks ettiradi. U klassik ashulalarni saqlab qolish bilan birga, zamonaviy kuylarni yaratgan, bu esa musiqiy madaniyatning uzluksizligini ta'minlagan. Uning faoliyati Namangan madaniyat uyi, teatr va institut orqali shakllangan bo'lib, bu muassasalar regional san'at markazlari sifatida xizmat qilgan. «Namangan bulbuli» laqabi Kamoliddin Rahimovning ijodiy shaxsiyatini eng yaxshi ifodalovchi ramziy nomdir. Bulbul – o'zbek she'riyatida sevgi, sog'in va tabiat go'zalligining ramzi bo'lib, Navoiy va Boburning g'azallarida tez-tez uchraydi. Namangan esa Farg'ona vodiysining gulli bog'lari, mevali daraxtlari va musiqiy an'analari

bilan mashhur shahar. Bu laqab Rahimovning ovozining shirinligi va shaharning ruhini birlashtirib, uning regional identifikatsiyasini ta'kidlaydi.

Laqabning paydo bo'lishi 1970-yillarga borib taqaladi, qachonki Namangan teatrida ijro etgan qo'shiqlaridan keyin tomoshabinlar uni shunday atagan. Masalan, «Namangandan ketar bo'lsam» qo'shig'ida shaharning ko'chalari, bog'lari lirik talqinda tasvirlangan: «Namangandan ketar bo'lsam, yuragim qolar bu yerda / Gullar ochilgan bog'larda, bulbul sayraydi yerda». Bu matn Namangan tabiatini bulbul ramzi orqali musiqiy she'riyatga aylantirgan. Rahimovning Namangan mavzusidagi asarlari – «Namangan tanovori», «Shahri Namangon», «Namangan manzumasi» – shaharning madaniy faxrini jo'shqaldiradi. Ular Namangan shoirlari (Chustiy, Sho'xiy, Rashid Xalil, Nuriddin Boboxo'jayev) she'rlariga asoslangan bo'lib, adabiyot va musiqani birlashtirgan.

Rahimov Namangan madaniyatiga qo'shgan hissasi ulkan. U mahalliy ansambllarni rivojlantirgan, «Ko'chamdan jonon o't ganda» va «Qoshingiz qarosimu» kabi qo'shiqlarida shaharning ko'chalarini, dilbar go'shalarini musiqiy tasvirlagan. Bu asarlar Namangan identifikatsiyasini mustahkamlagan: shahar aholisi uchun ular vatanparvarlik ramzi bo'lgan. 2023-yilda Namanganda o'tkazilgan 80 yillik xotira tadbirida viloyat hokimi Shavkatjon Abdurazzoqov: «Xalqimizning ardoqli farzandi, benazir hofizimiz, faxru g'ururimiz Kamoliddin Rahimov – san'atkorlarning sarasi va ulug'i» deb ta'kidlagan. Tadbirda «Namangan tanovori» va boshqa qo'shiqlar ijro etilgan, bu laqabning dolzarbligini ko'rsatadi.

Madaniy kontekstda «Namangan bulbuli» laqabi o'zbek musiqasining regional xilma-xilligini namoyon etadi. Farg'ona maktabi (Yunus Rajabiy ta'sirida) lirik va yumshoq talqin bilan ajralib turadi, Rahimov esa uni Namangan uslubiga moslashtirgan. Uning gastroliari orqali laqab xalqaro darajaga chiqqan: AQShda o'tkazilgan konsertlarda «Bulbul» nomli albomi (1983) yuqori baholangan. Bu laqab shuningdek, Rahimovning insonparvar xislatlarini aks ettiradi: u bulbuldek shirin ovoz bilan nochorlarga yordam bergan, ramazonlarda sadaka tarqatgan.

Namangan madaniyatidagi o'rni sifatida Rahimov shahar shoirlarini targ'ib qilgan, mahalliy teatrni rivojlantirgan. Uning ta'siri bugungi kunda ham davom etmoqda: Namangan davlat universitetida uning nomidagi ashula studiyasi faoliyat yuritadi.

Laqabning semantik tahlili shuni ko'rsatadiki, u nafaqat shaxsiy, balki kollektiv xotira ramzi bo'lib, Namangan madaniyatini milliy darajaga ko'taradi. Rahimovning repertuari klassik ashula va zamonaviy kuylarning uyg'unligini tashkil etadi. Klassik asarlari orasida Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab, Mahtumquli g'azallariga asoslangan ashulalar bor: «Bayot» (Navoiy g'azali), «Ushshoq» (Mashrab), «Girya» (Mahtumquli), «Ko'cha bog'i», «Qalandariy», «Kuygay». Bu ashulalarni u 20 dan ortiq audiokassetaga yozdirgan, har birida lirik talqin ustunlik qilgan. Masalan, «Bayot»da melodiyning sekin ritmi va past notalar sog'inchni kuchaytiradi, matn esa: «Bayotim senga, ey dilbar, ko'zlarim yoshga to'lgan» – deb, emotsional chuqurlik beradi. Rahimovning talqinida tag'in murakkab usullar (Xorazm suvorasi) qo'llanilgan, bu ashulani regional rangga boyitgan.

Zamonaviy kuylari orasida o'z matn va musiqasini yaratgan asarlar: «Kul, azizim» (sevgi mavzusi), «Menga rahm ayla» (sog'inch), «Nargiz» (tabiat va go'zallik), «Kelmaganingda» (kutish), «Mastona-mastona» (bayramona kayfiyat), «Parvona qilsangiz» (muhabbat), «Ona madhi» (oilaviy qadriyatlar). 2023-yil xotira tadbirida ijro etilgan qo'shiqlar: «Yaxshilarga yondoshib» (do'stlik), «G'animat» (hayot falsafasi), «Hanuz» (umid), «Kutaman» (sadoqat), «Onam» (ona mavzusi), «Bir taraf» (yolg'izlik), «Ko'chamdan jonon o't ganda» (shahar hayoti), «Aytishim shartmidi» (sirlar), «O'n sakkizda yor yoshi» (yoshlik), «Rizo bo'lmasa» (taqdir), «Turnalar» (sog'inch), «Farzandidurman» (oilaviy mas'uliyat). Bu asarlarning matn tahlili shuni ko'rsatadiki, ular o'zbek she'riyatining klassik qofiya va obrazlarini (bulbul, gul, parvona) ishlatgan, ammo zamonaviy mavzular (shahar hayoti, oila) bilan boyitgan.

Musiqiy tahlilda Rahimovning kuylari 4/4 yoki 6/8 ritmda bo'lib, doirachilik an'analariga asoslangan. Masalan, «Nargiz»da ohangning ko'tarilishi va pasayishi tabiat go'zalligini aks ettiradi: birinchi kupleda sekin, ikkinchisida tezroq ritm. U bastakor Saidxo'ja Xoldorxo'jayevga «Junun vodiysi» va «Sevasanmu?» qo'shiqlarini bergan, aktyor Turdali Saydullayev bilan jo'rovoqlik qilgan. Gramplastinkalari: «Kamoliddin Rahimov kuylaydi» (1966–1972), «Nargiz» (1980), «Bulbul» (1983), «Ul yor qo'lida ko'za» (1987), kompakt disk «Qaydasan» (2002).

Ijodiy meros shogird tarbiyalashda yaqqol namoyon: o'g'li Husanboy, Matluba Dadaboyeva, Abduhoshim Ismoilov kabi shogirdlar uning maktabini davom ettirmoqda. Asarlari O'zbekiston radiosi oltin fondida saqlanadi, Jo'rabek Murodov va Sherali Jo'rayev tomonidan ijro etilgan. 2023-yil xotira kechasida teatri, filarmoniya va maqomchilar ansambli ishtirok etgan, tomoshabinlar qo'shiq kuylagan. Rahimovning merosi o'zbek musiqasining regional xilma-xilligini (Namangan uslubi) milliy merosga kiritishda muhim. Ilmiy nuqtai nazardan, uning asarlari lirik tahlil va pedagogik qo'llanmalar uchun material bo'la oladi. Kamoliddin Rahimov – «Namangan bulbuli» sifatida o'zbek xalq musiqasining yorqin yulduzi. Uning hayoti va ijodi shaxsiy iste'dod, milliy an'ana va insonparvarlikning uyg'unligini ko'rsatadi. Namangan mavzusidagi asarlari shaharning madaniy identifikatsiyasini mustahkamladi, shogirdlari merosini davom ettirmoqda. Kelajakda uning asarlariga bag'ishlangan muzeylar va tadqiqotlar zarur. Rahimovning ovozi abadiy sayraydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kamoliddin Rahimov //Vikipediya. –URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Kamoliddin_Rahimov
2. O'zbekiston xalq artisti Kamoliddin Rahimov yod etildi // UZA. – URL: https://uza.uz/oz/posts/ozbekiston-xalq-artisti-kamoliddin-rahimov-yod-etildi_556999
3. Namanganda Kamoliddin Rahimov tavalludining 80 yilligiga bag'ishlangan xotira tadbiri bo'ldi // Yuz.uz. – URL: <https://yuz.uz/uz/news/namanganda-kamoliddin-rahimov-tavalludining-80-yilligiga-bagishlangan-xotira-tadbiri-boldi>
4. O'zbekiston xalq artisti Kamoliddin Rahimov tavalludiga 70 yil to'ldi // Kh-davron.uz. – URL: <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/12-yanvar-kamoliddin-rahimov-70.html>
5. An'anaviy xonandalik // Namangan davlat universiteti. – URL: https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/05/14/NamDU-ARM-73-Ananaviy_xonandalik.pdf